

Teodora Camelia CRISTOFOR

125 DE ANI DE LA NAȘTEREA SAVANTULUI ȘTEFAN PROCOPIU

Acum 125 de ani, la orele 4.00 ale dimineții zilei de 19 ianuarie 1890, pe strada Sf. Gheorghe din comuna Bârlad, venea pe lume Ștefan Procopiu, primul născut al soților Ecaterina și Emanuel Procopiu¹, cel care peste ani avea să devină un „mare om de seamă” a științei fizice românești, personalitate marcantă a lumii științifice naționale și internaționale. Tatăl copilului, Emanuel Procopiu, funcționar, avea vârsta de 32 de ani, iar mama Ecaterina, casnică, 21 de ani.

Tînărul Ștefan Procopiu urmează cursul primar, secundar și superior la Liceul „Roșca Codreanu” din Bârlad, avînd profesori emeriți ce constituiau un corp profesoral devotat misiunii de educator. În perioada liceului, Procopiu citește și studiază foarte mult, îndreptîndu-și atenția spre toate ramurile științei, asupra problemelor fundamentale de cunoaștere, dorind a desluși „sensul realității și al vieții”. Înclinația și aptitudinile sale erau îndreptate, cu precădere, spre matematică, științele fizice-chimice, științele naturale, istorie și geografie. Dintre toate materiile școlare, muzica era disciplina cu rezultate nemulțumitoare. Formația sa științifică și culturală începe tot din timpul școlii, unde în timpul liceului a frecventat Societatea „Stroe Belloescu”, înființată și condusă de către elevii Liceului „Gh. Roșca Codreanu”.

Este absolvent și șef de promoție al Liceului „Roșca Codreanu” în anul 1908. Cu înclinația și pasiunea sa pentru științele naturii, Procopiu ia drumului Iașului, unde se înscrie la Facultatea de Științele Naturii din cadrul universității. Pentru o scurtă perioadă de timp, audiază cursurile profesorilor Paul Bujor, Petre Bogdan și alți profesori cu renume ai universității ieșene. După cîteva luni renunță la Facultatea de Științe Naturale și se transferă la Facultatea de Științe Fizico-Chimice. În timpul studenției se remarcă ca fiind un tînăr scilpitor, muncitor, extrem se serios și cu abnegație spre cercetarea științifică. Procopiu a acordat o deosebită atenție studierii lucrărilor unor savanți consacrați la nivel mondial fiind la curent cu noile cercetări și teorii fundamentale din fizică, consolidîndu-și temeinic cunoștințele. Astfel, în ultimul an de facultate

concepe o lucrare de prestigiu despre valoarea momentului magnetic, *Sur les elements d'energie (Asupra elementelor de energie)*, publicată în anul 1913 în Revista „Annales Scientifique de l'Université de Jassy”.

După absolvirea Facultății de Științe din Iași, cu mențiunea „foarte bine” (diploma nr.1266), Ștefan Procopiu devine asistentul profesorului Dragomir Hurmuzescu în cadrul Laboratorului de fizică aplicată de la Universitatea București. Preocupat și de probleme tehnice, Ștefan Procopiu publică la București în 1913, lucrarea *Cercetări experimentale asupra telegrafiei fără*

sîrmă, iar în 1916 inventează un aparat pentru localizarea gloanțelor din corpul răniților, stabilind adîncimea la care se aflau acestea. În perioada 1917-1919 este profesor de științe fizico-chimice la Liceul „Roșca Codreanu” din Bîrlad, fapt consemnat în evidențele liceului. Demisionează din postul de profesor de la Bîrlad la 1 noiembrie 1919, urmare a numirii sale în postul de șef de lucrări la Laboratorul de aplicații electrice din Universitatea București².

La sfîrșitul anului 1919 obține o bursă *Adamachi* și pleacă la Universitatea Sorbona din Paris pentru studii doctorale. În laboratoarele de fizică a Universității Sorbona, Ștefan Procopiu lucrează atît la tema de cercetare intitulată *Asupra birefrinței electrice a suspensiilor*, lucrare terminată de fapt înainte cu doi ani de susținerea tezei, cît și la o altă temă nouă din domeniul optic ce consta în depolarizarea longitudinală a luminii de către suspensii și coloizi³. Această descoperire a sa este denumită în anul 1930 *FENOMENUL PROCOPIU*, de către prof. Augustin Boutaric (1885-1949) din Franța. Prezentarea tezei de doctorat are loc la 5 martie 1924, iar lucrarea sa este tipărită în limba franceză la Editura „Masson” din Paris. Revine în țară în același an și este numit prin ordin ministerial, profesor titular la Catedra de gravitate, căldură și electricitate de la Facultatea de Științe a Universității din Iași⁴, poziție pe care o deține pînă în anul 1962, cînd se pensionează.

Activitatea pedagogică și științifică este notabilă, fundamentînd la Iași o veritabilă școală de fizică, adept

al principiului conform căruia: „*cunoștințele se capătă prin studiu, dar faptele constatate și experiențele sunt pîrghiile care fixează cunoștințele*”. Munca sa înseamnă tratarea a numeroase teme de cercetare, studii de teren timp de 30 de ani privind variația cîmpului magnetic terestru, elaborarea și publicarea a circa 170 de articole științifice ca autor unic sau alături de colaboratorii săi în reviste de specialitate din țară și din străinătate, publicarea de cursuri pentru studenți și asistenți⁵. În anii '30 cercetările sale erau orientate cu precădere spre unele probleme ale magnetismului. Astfel, pune în evidență un efect nou ce are loc în fire din materiale feromagnetice străbătute de curenți alternativi pe care îl numește „efect Barkhausen circular”. Acest efect este numit în anul 1951 *EFFECT PROCOPIU* de către fizicienii Thomas Hoffbauer și K. M. Koch într-un articol publicat în revista „Zeitschrift für Physik”⁶. Pe lângă numeroasele lucrări științifice, Ștefan Procopiu este autorul a 47 de lucrări publicistice apărute în revistele „Însemnări ieșene”, „Ethos”, „Viața Românească”, „Vasile Adamachi”, „Viața Românească” și alte zeci de scurte intervenții în diverse gazete.

Prin munca sa desfășurată timp de mai multe decenii a contribuit susținut la dezvoltarea învățămîntului fizic ieșean și național, aducînd beneficii incontestabile cercetării românești. În semn de recunoștință pentru activitatea sa pe tărîmul științei a fost răsplătit cu numeroase distincții și medalii, atît în perioada regalității cît și în timpul regimului comunist. Devine membru titular al Academiei Românie în anul 1955.

Personalitatea științifică a savantului este în prezent teaurizată la Muzeul Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”, începînd cu anul 1994 prin crearea colecției memoriale ce-i poartă numele, constituită și dezvoltată datorită donațiilor făcute de-a lungul anilor de dna prof. Rodica Procopiu⁷, soția savantului.

Colecția memorială Ștefan Procopiu este structurată astfel:

- **obiecte de mobilier** (corp de bibliotecă, birou, scaun) din casa familiei Procopiu, situată în Aleea Ghica Vodă, nr.10 Iași;

- **documente** (fișe de personal, carnet de profesor, legitimații, articole manuscrise);

- **obiecte personale;**

- **brevete și distincții** acordate savantului de-a lungul vieții;

- **cărți** din biblioteca familiei (beletristică, reviste diverse, literatură de specialitate), dintre care foarte multe conțin semnătura profesorului;

- **lucrări științifice** publicate în reviste valoroase precum: „Annales Scientifique de l'Université de Iassy”, „Buletinul Academiei Române”, „Studii și Cercetări de fizică”, „Studii și Cercetări științifice” etc., în limba română și franceză;

- **fotografii diverse**, reprezentînd pe Ștefan Procopiu la diverse vârste, cu colaboratorii săi în laborator sau pe teren, cu prietenii cei mai apropiați sau cu soția, ce constituie mărturii importante cu valoare documentară;

- **corespondență**, ce conține informații valoroase cu privire la relațiile amicale și de colaborare dintre savant și prietenii săi (Nicolae Bărbulescu, Dragomir Hurmuzescu, Dimitrie Mangeron, Nicolae Calinicenco, Eugen Bădărău, Costin Nenișescu, Ion Agîrbiceanu etc.), foști studenți, persoane oficiale etc.

Expoziția omagială „125 de ani de la nașterea savantului Ștefan Procopiu”, deschisă publicului vizitator în perioada 19 ianuarie-5 martie a.c., la Muzeul „Poni-Cernătescu” din strada Mihail Kogălniceanu nr. 7B-Iași, reunește o serie de documente importante cu privire la viața și activitatea savantului, fotografii, corespondență, diplome și medalii, extrase cu lucrări științifice, cărți și obiecte personale. Evocări despre viața și activitatea savantului au fost prezentate de prof. univ. dr. Mardarie Sorohan, fost decan al Facultății de Fizică-Universitatea „Al.I.Cuza”, prof. Constantin Baiardi, fost șef de laborator și colaborator al profesorului Ștefan Procopiu, fost director al Colegiului „Costache Negruzzi” Iași și prof.univ. dr. Sebastian Popescu-decanul Facultății de Fizică Iași.

Imagine din expoziția

125 de ani de la nașterea savantului Ștefan Procopiu

Note:

1. Soții Procopiu au avut 9 copii născuți, dintre care un băiat, Ion, care moare la vârsta de doar doi ani și o fetiță, Elena, decedată la șase ani.

2. S.J.A.N. Vaslui – Fond Liceul nr. 2 „Gh. Roșca Codreanu” Bîrlad, Registru nr. 13/1919.

3. Volumul *Universitatea din Iași, 1860-1985, Dezvoltarea științei*, colectiv de redacție, Iași, 1986, p. 250.

4. *Ibidem*.

5. Cursul „Electricitate și magnetism” (vol. I publicat în 1929 și 1939; vol. II în 1939) și „Termodinamica” (1948).

6. Pentru mai multe informații vezi volumul „Ștefan Procopiu, Opere alese”, Ed. Academiei, București, 1979, editor coordonator prof. V. Tutovan.

7. Rodica Vasiliu-Georgescu (1911-2012) se căsătorește cu profesorul Ștefan Procopiu în anul 1946 și a fost profesor de limba română în mai multe licee din Iași.